

Ольга Мхитарян,
ORCID iD 0000-0002-4840-9708
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії й методики
мовно-літературної та художньо-естетичної освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
olha.mkhytarian@toippro.mk.ua

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО ЧИТАЧА ПІД ЧАС ІНТЕГРОВАНОГО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У науково-методичній статті уточнено теоретичні підходи до формування читачької компетентності учнів Нової української школи засобами міжпредметної інтеграції в ході вивчення творчості Т. Г. Шевченка та визначено методичні умови цієї роботи. З'ясовано специфіку внутрішньопредметної інтеграції в навчанні української літератури. Проаналізовано дидактичні можливості інтегрованого вивчення поеми «Катерина» за чинними модельними навчальними програмами. Спроектовано інтегровані освітні ситуації для аналізу образу жінки в поетичній і малярській спадщині поета. Уперше запропоновано інтегрований аналіз літературного й живописного образів Шевченкової Катерини на засадах сучасної інтерпретації творчого доробку митця у проєкції ідей Нової української школи.

Ключові слова: інтегровані освітні ситуації; поема й картина Т. Г. Шевченка «Катерина»; порівняльний аналіз художнього образу; предметні й ключові компетентності.

© Мхитарян О. Д., 2024

Вступні зауваги.

Починаючи з часів проголошення незалежності України, освітянська спільнота намагається долучитися до важливої справи виховання читача на шляху подолання узвичаєних поверхових уявлень про особистість поета, пробудження в учнів високих почуттів, духовного зростання, навчання добра, правди, краси і любові, віри в силу морального поступу – основ Шевченкового життя і творчості. Водночас визначальна роль геніальної постаті митця слова, 210-річчя від дня народження якого цьогогоріч відзначаємо на державному рівні, для розвитку вітчизняної літератури та становлення української нації в умовах великої російсько-української війни зобов'язує ґрунтовно переосмислити специфіку змісту та організації навчання на уроках вивчення доробку поета національної ідеї в контексті формування компетентного чи-

тача Нової української школи.

Значний потенціал для розв'язання читачьких труднощів школярів в осягненні поетичного світу Тараса Шевченка має запровадження інтеграційних механізмів вивчення художнього твору, що дає змогу не лише вповні реалізувати інтегративну функцію літератури, а й забезпечує широкі можливості для адекватного усвідомлення і словесників, і учнів поезії Т. Г. Шевченка, творчість якого, за влучним висловом І. М. Дзюби, уже для багатьох поколінь українців означає настільки багато, що сама собою створюється ілюзія всеприсутності, всезрозумілості і всезнання про нього (Дзюба І. М., 2005, с. 8). Передусім ідеться про необхідність руйнування засобами інтегрованого навчання стереотипного мислення, що сприяє формуванню в уяві читачів стійкого «застаріло-заскорузлого» образу поета як символу нації, її батька,

пророка, Месії, тобто ідеальної людини. Адже реалізація потужного виховного впливу на вихованців Шевченкової поезії, що є «одним із наріжних каменів нашої національної будови» та виконує функцію «системи духовного життєзабезпечення українського суспільства» (Дзюба І. М., 2005, с. 9), передбачає уникнення певної вульгаризації й примітивізації в розумінні його поезії, образу, постаті, коли за гаслами і штампами часто нівелюють справжнього Т. Г. Шевченка, особистість, котра мислила, мріяла, ненавиділа, розчаровувалася, любила, і найголовніше – серце якого завжди боліло за людей, а душа поривалася їм допомогти. Крім того, як перша людина, яка провела культурний кордон між Україною й Росією, він донині, на думку вчених, через архетипні поетичні образи мобілізує людей для формування нових національних вимог (Мукан А. С., 2014, с. 64). Відтак наповнення свідомості, ментальності, духовності учнів налаштованістю на відстоювання нашого майбутнього багато в чому визначає фахова компетентність словесника організувати продуктивне вивчення вершинних Шевченкових творів.

Постановка проблеми.

Актуальність вивчення змісту творчості Т. Г. Шевченка у шкільному міжпредметному просторі пояснюємо активізацією інтеграційних процесів у системі шкільної літературної освіти, що зумовлено новими соціальними викликами та освітніми завданнями, визначеними в Концепції «Нова українська школа» (2016), Законі «Про повну загальну середню освіту» (2020), Державному стандарті базової середньої освіти (2020), Професійному стандарті вчителя (2020). Інтеграція навчання як світова тенденція та оптимальний шлях сучасного етапу розвитку національної школи в аспекті її модернізації під час шкільного опрацювання Шевченкової поезії уможливило здійснення міжпредметної взаємодії не лише на основі вивчення «Української літератури» як окремого шкільного предмета, а й під час реалізації інтегрованих курсів, зокрема внутрішньогалузевих мовно-літературних і міжгалузевих літературно-мистецьких, певний вибір яких тепер мають словесни-

ки.

Водночас нагальність розв'язання означеної проблеми зумовлена й потребою усунення у шкільному дослідженні творчої спадщини Т. Г. Шевченка низки суперечностей між: актуальністю інтегрованого аналізу життєтворчості поета й недостатньою розробленістю проблеми в методиці навчання літератури; значними можливостями використання творчих досягнень митця слова в особистісному розвитку учнів та недостатнім рівнем їхньої реалізації у практиці шкільного опрацювання художнього твору; наявністю теоретичних засад упровадження в навчальний процес різних форм, методів і засобів інтегрованого навчання літератури та неготовністю словесників до їхнього втілення в ході досягнення глибинних сенсів Шевченкової поезії тощо.

Мета статті полягає у визначенні оптимальних методичних умов організації міжпредметної взаємодії у процесі шкільного вивчення життя і творчості Т. Г. Шевченка засобами інтегрованого навчання української літератури.

Досягнення означеної мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) уточнити засадничі методичні аспекти формування читацької компетентності учнів засобами міжпредметної інтеграції в контексті реалізації ідей Нової української школи;
- 2) проаналізувати дидактичні можливості інтеграції змісту шкільної літературної освіти на прикладі вивчення поеми «Катерина» за чинними модельними навчальними програмами з української літератури та інтегрованих курсів літератур (української та зарубіжної);
- 3) розробити систему інтегрованих освітніх ситуацій у рамках навчальної моделі літературного заняття для впровадження окреслених теоретичних положень під час інтегрованого вивчення образу жінки в поетичній і малярській спадщині Т. Г. Шевченка (за поемою «Катерина»).

Методологію розвідки становлять те-

оретичні методи (аналіз і синтез, аналогія, конкретизація, порівняння, узагальнення), спрямовані на уточнення теоретичного підґрунтя запровадження засобів інтегрованого опрацювання творчих здобутків Т. Г. Шевченка під час навчання літератури в НУШ, та методи емпіричного рівня (аналіз проблем дослідження, спостереження) для проєктування методичного інструментарію інтегрованого опановування поетичних творів митця.

Аналіз досліджень і публікацій.

Постать народного поета України є предметом опису шевченкознавства – наукового осмислення життя, творчості та місця постаті митця в українській та світовій історії та культурі, що розгалужується за окремими напрямками теоретичного пошуку: біографічним, бібліографічним, літературознавчим, текстологічним, мовознавчим, лексикографічним, мистецтвознавчим, естетичним, психологічним, педагогічним, релігійно-етичним, філософським, суспільно-політичним тощо. Теоретичні основи літературознавчої підготовки вчителя літератури до інтегрованого вивчення творчості народного поета становлять праці вітчизняних учених М. П. Дашкевича, М. П. Драгоманова, М. Ф. Сумцова, О. С. Терлецького, І. Я. Франка та ін., які започаткували наукове вивчення Шевченкової творчості. Значний унесок у розвиток їхніх досягнень здійснили працівники заснованого у 1926 році Інституту Т. Шевченка, що в 1936 році реорганізовано в Інститут української літератури імені Т. Шевченка: О. К. Дорошкевич, С. О. Єфремов, Є. П. Кирилюк, О. Я. Кониський, Є. С. Шабліовський та ін., які намагалися об'єктивно та всебічно схарактеризувати творчість Т. Г. Шевченка та його значення в історії України, а також разом із закордонними науковцями уклали й видали Шевченківський словник у 2-х томах (1977) та Шевченківську енциклопедію у 6-ти томах (2012–2014). Окрім того, сучасні фахівці вважають, що пізнанню справжнього, «живого» Т. Г. Шевченка сприяють праці відомих письменників (В. К. Барки, М. І. Костомарова, М. Г. Куліша, Є. Ф. Ма-

ланюка, Є. О. Сверстюка) і знаних літературознавців (Г. Ю. Грабовича, І. М. Дзюби, П. В. Жура, М. Ф. Коцюбинської, Ю. В. Шевельова), акцентування яких спрямовано на подолання значних нашарувань ідеологічних стереотипів у прагненні вияскравити Шевченкову національну ідею, закодovanі в його текстах загальнолюдські цінності та відкрити «секрети» високої художньої довершеності слова.

Удосконаленню предметно-методичної компетентності словесника в контексті інтегрованого вивчення Кобзарєвої поезії насамперед сприятимуть напрацювання фахівців, присвячені дослідженню методичних доміант цієї роботи: вихованню національної самосвідомості засобами художньої літератури (Н. Й. Волошина, Б. І. Степанишин), сучасній інтерпретації Шевченкової поезії (Г. Д. Клочек), вивченню поетичної творчості митця у взаємозв'язках із зарубіжною літературою (А. В. Градовський, Ю. І. Ковбасенко) та суміжними видами мистецтв (С. О. Жила), технологізації процесу інтегрованого опрацювання художніх творів (В. В. Гладишев, Ж. В. Клименко, Г. Л. Токмань, В. І. Шуляр), розробленню навчально-методичного забезпечення вивчення інтегрованих курсів літератур (української та зарубіжної) та мовно-літературних (О. М. Ніколенко, І. П. Старагіна, М. І. Чумарна, Т. О. Яценко) тощо. Детермінантою поглиблення інтеграційних процесів у вивченні поетичної творчості Т. Г. Шевченка вчені визначили запровадження системного міждисциплінарного підходу до досягнення літературних та пов'язаних із ними явищ і процесів, розвиток критичного мислення учнів, які мають толерантно ввійти у світ вітчизняного і світового мистецтв.

Виклад основного матеріалу.

Стратегію інтеграційних процесів у вивченні української та зарубіжної літератур педагогічно осмислюють методисти у двох основних площинах: пошуку літературно-мистецьких, міжпредметних і методичних аналогій для розроблення методики уроку літератури на засадах рівневої інтеграції (Ю. І. Бондаренко, А. В. Градовський, В. В. Уліщенко, Г. Л. Токмань,

В. І. Шуляр) та створення інтегрованих курсів вивчення предмета (О. М. Ніколенко, І. П. Старагіна, М. І. Чумарна, Т. О. Яценко та ін.). Внутрішньопредметна інтеграція під час вивчення української літератури зорієнтована на трискладну асоціативну природу засвоєння знань і вмінь та передбачає врахування в ході опрацювання художнього твору *міжнаукових* та *міжмистецьких* зв'язків, а також перенесення (взаємозапозичення) умінь і навичок, сформованих у процесі вивчення інших предметів, тобто *методичних зв'язків* (Наукові основи методики літератури, 2002). Міжнаукові асоціації пов'язані здебільшого зі взаємозв'язками української та зарубіжної літератур, що з'ясовують на основі порівняльного методу вивчення літератури: а) зіставленням сюжетів, образів, віднайденням типологічних подібностей; б) установленням типологічних зв'язків, їхньою систематизацією; в) поглибленим сприйняттям літературних образів через типологічні порівняння й зіставлення. У контексті модернізації уроку літератури зростає значущість методології та методики компаративного аналізу в системі шкільного курсу літератури А. В. Градовського (Градовський А. В., 2003), що презентує глибоке осягнення взаємодії української та зарубіжної літератур, спрямоване на формування в учнів-читачів інтерпретаційної компетенції.

У процесі вивчення української літератури міжнаукові асоціації не варто обмежувати міжлітературним компонентом, поширюючись на інші навчальні дисципліни, зокрема історію, філософію, що є суміжними щодо художньої літератури та методики навчання. Міцним теоретичним підґрунтям практичної реалізації освітніх завдань Нової української школи є методичні концепції вивчення художніх творів на філософсько-історичній (Ю. І. Бондаренко), екзистенціонально-діалогічній (Г. Л. Токмань) та інтерсуб'єктній (В. В. Уліщенко) основі від вітчизняних фахівців. Так, В. В. Уліщенко переконує в необхідності активного впровадження нетрадиційних методів і форм роботи на уроці літератури: а) тренінгового методу як одного з найдієвіших способів психологічної підтримки

особистості; б) методу ейдетики як нетрадиційного методу творчої інтерпретації художнього твору, що передбачає різноманітну й продуктивну діяльність учнів-читачів через установлення широких предметних і міжпредметних, передусім міжмистецьких читацьких асоціацій; в) методів мережевої взаємодії, насамперед спрямованих на творчу співпрацю учасників навчально-виховного процесу (Уліщенко В. В., 2011, с. 129, 141).

Міжмистецькі зв'язки як потужний культурологічний чинник в осягненні художнього твору – ще одна важлива категорія міжпредметної інтеграції, що передбачає використання на уроках літератури відповідних творів живопису, скульптури, архітектури, музики, кіно й театру задля цілісного осмислення естетичної цінності художньої літератури та розуміння загальних закономірностей мистецтва. Оскільки література як шкільний навчальний предмет здатна органічніше за будь-який інший корегуватися з медіаосвітою, що найяскравіше виявляється в міжвидовій взаємодії художнього твору з суміжними видами мистецтва, особливо з кіно, для художнього аналізу кінострічки (як і будь-якого іншого твору мистецтва), на думку С. О. Жили, учителям й учням потрібні знання основних художніх прийомів, структурних елементів, природи умовності цього виду образотворчості, уміння бачити кінематографічний текст як мистецьке явище, а не як ілюстрацію до художнього тексту (Жила С. О., 2004, с. 261–280). Проблема «кінематографізму» художньо-літературного тексту, на думку Г. Д. Клочка, довершено виявляється в поемі Т. Г. Шевченка «Катерина» та його однойменному живописному полотні, оскільки творчість митця – чудовий приклад охудожнених візій людини, яка бачила світ як художник, який пройшов найвищий на той час вишкіл у стінах Петербурзької академії наук (Клочек Г. Д., 2012, с. 19–23). Ігнорування візіонерства поета під час інтегрованого вивчення його тісно пов'язаних між собою творів не лише ускладнюватиме учням пізнання «геніальної простоти» художнього тексту, а й певною мірою заважатиме розу-

мінню глибинних сенсів образу Катерини, який є невичерпним джерелом формування високоморальної національно свідомої особистості.

Контакти методичного характеру як третій структурний елемент міжпредметних зв'язків передбачають інтеграцію не лише знання учнів, а й їхніх умінь, навичок та способів художнього пізнання. Специфіку формування міжпредметних знань і вмінь на уроках літератури, а також у позакласній роботі ґрунтовно окреслив А. В. Градовський: 1) формування знань (попередня підготовка учнів, сприймання нового матеріалу, закріплення, повторення); 2) вироблення вмінь послуговуватися знаннями практично; 3) оволодіння прийомами розумової діяльності: аналітичними (індукція, дедукція, доведення, абстрагування тощо) та синтетичними (групування фактів, виділення головного, абстрагування, моделювання, виведення часткових висновків і на їхній основі – більш загальних, формулювання визначень і правил тощо); 4) формування навичок набувати знання; 5) узагальнення, повторення, систематизація знань, що засвоюють школярі; 6) проведення різних форм позакласної роботи (Градовський А. В., 2003 с. 71). Дидактичний потенціал розглянутої системи дає змогу чітко уявити вчителю напрями формування в учнів інтегративного типу мислення для їхньої подальшої успішної адаптації й конкурентоздатності в умовах майбутньої життєдіяльності, що є одним із провідних завдань навчання літератури в Новій українській школі.

У ході інтегрованого вивчення поетичних творів Т. Г. Шевченка маємо усвідомлювати, що результатом інтеграції є «інтегрований об'єкт (цілісна система) з якісно новими властивостями, у структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів» (Нова українська школа, 2017, с. 72). Це сприяє не лише розумінню важливості всебічної реалізації міжмистецьких зв'язків у процесі осягнення літератури, що не обмежуються їх допоміжною функцією й мають сприйматися як повноцінна художня форма пізнання (за С. О. Жилою), а й спрямовує на аналі-

тичний огляд дидактичних можливостей програмного забезпечення процесу такого вивчення Шевченкової поезії в НУШ. Здійснимо це на прикладі запропонованих у чинних модельних навчальних програмах методичних ресурсах опрацювання поеми «Катерина» як одного з найважливіших творів поета, що містить широкі можливості для інтегрованого вивчення не лише його літературного, а й малярського доробку. У 2023/2024 навчальному році вчителям літератури запропоновано три варіанти програмового вивчення цього твору в Новій українській школі: у 8 та 9 класах (Модельні навчальні програми, 2023).

Інтеграційний процес вивчення поеми «Катерина» в рамках мовно-літературного курсу сплановано в тематичному розділі 4 «Завжди пам'ятай минуле. (Стацій)», де в підрозділі «Поєми українських і зарубіжних авторів (на вибір)» серед Шевченкових творів запропоновано й розгляд поеми «Наймичка». Для організації інтегрованого пізнання мовного та літературного компонентів, що містить і такі письменницькі персоналії, як Ш. Руставелі («Витязь у тигровій шкурі»), І. Котляревський («Енеїда»), Д. Байрон («Мазепа»), І. Франко («Великі роковини»), Леся Українка («Давня казка», «Роберт Брюс, король шотландський», «Віла-посестра»), П. Тичина («Золотий гомін»), В. Сосюра («Мазепа»), Іван Багряний («Золотий бумеранг» («Про планету Земля»)), Л. Костенко («Скіфська Одиссея»), докладно окреслені можливі види навчальної діяльності учнів, однак жодних міжпредметних і міжмистецьких паралелей у змісті навчального матеріалу не вказано.

У модельній навчальній програмі з української літератури (автори: Н. М. Пастушенко, М. І. Чумарна) у 9 класі розділ 2 «Світ цінностей та ідей Тараса Шевченка» цілком присвячений вивченню життєтворчості Кобзаря, а поема «Катерина» представлена поряд із поезією «Садок вишневий коло хати» й іншими (на вибір учителя) та творами, що традиційно опанували учні на цьому етапі літературного розвитку («Гайдамаки», «Сон» («У всякого своя доля...»), «Кавказ», «І мертвим, і

живим...»), окрім вірша «Розрита могила». Укладачі програми під час вивчення цих творів скеровують учителя на встановлення міжпредметних зв'язків із: історією України (Коліївщина. Кирило-Мефодіївське братство і його роль в утвердженні вільнолюбних ідей), зарубіжною літературою (Міф про Прометея), образотворчим мистецтвом (Якоб Йорданс. «Прикутий Прометей» (1640). Дірк ван Бабюрен. «Вулкан кує кайдани для Прометея» (1606)), кіномистецтвом (фільм «Назар Стодоля» (1954), режисер Віктор Івченко), однак міжмистецький контекст щодо вивчення поеми «Катерина» теж не визначають.

Аналогічну ситуацію простежуємо в ході проєктування навчального матеріалу для вивчення в 9 класі поеми «Катерина» за модельною навчальною програмою інтегрованого курсу української та зарубіжної літератур (автори: О. М. Ніколенко та ін.), коли цей твір пропонувано засвоювати в тематичному блоці «У стихії почуттів: романтизм» разом із поемами «Причинна» і «Гайдамаки». Запрограмована від авторів міжпредметна взаємодія вичерпується на акцентуванні Шевченкових мотивів у літературі: Іван Драч «Скиньте з Шевченка шапку...», Василь Стус «Тарас на заслання», «Борітеся – поборете! Мені Тарас порадив...» та ін. (1–2 за вибором учителя). У такий спосіб можна стверджувати, що автори означених програм висвітили творчу спадщину Т. Г. Шевченка поза нерозривною єдністю її літературного та художнього складників, що може бути свідченням високої довіри до інтелектуальної, літературознавчої й методичної спроможності словесника самостійно добирати мистецькі паралелі у процесі вивчення поеми «Катерина», однак аж ніяк не сприяє в інтегрованому навчанні літератури.

Характерні риси інтеграції навчання у практиці шкільного вивчення літератури найяскравіше відображає урок, базовим принципом конструювання якого за сучасних умов є інтеграція змісту навчання. Цілісні моделі компетентнісно-діяльнісних інтегрованих уроків літератури В. І. Шуляра (Шуляр В. І., 2014, с. 316–321) спрямовано не лише на розвиток техно-

логічної, а й інтегральної компетентності словесника, дають йому змогу глибше усвідомити своєрідність інтегрованого вивчення предмета як взаємопроникнення структурних елементів різних галузей навчання в систему літературної освіти її суб'єктів для узагальнення й об'єднання в одне ціле, забезпечення систематизації й комплексності знань, формування інтегральної компетентності учня-читача. Зважаючи на це, у проєктуванні навчальної моделі інтегрованого вивчення образу жінки в поетичній і малярській спадщині Т. Г. Шевченка спиратимемося на розроблене концептуальне осердя архітектоніки уроку за компетентнісно-діяльнісною парадигмою, де вчений визначив стратегію підготовки літературно-мистецьких завдань учителя для учнів-читачів та їхнє виконання.

Крім того, нині у процесі цілеспрямованого формування інтегральної компетентності учня-читача актуалізовано питання впровадження в реалії навчання ключових ідей Нової української школи, акцентованих у наших попередніх розвідках (Мхитарян О. Д., 2021, 2022). Водночас у ході інтегрованого вивчення поеми «Катерина» необхідно враховувати й певну логістику реалізації модельної навчальної програми, коли інтегровані завдання мають бути увідповідненими з результатами навчальних досягнень учнів, а зміст літературної теми конкретизовано низкою освітніх ситуацій, що узгоджуються з їхніми читацькими й ключовими компетентностями, наскрізними вміннями та ціннісним ставленням до прочитаного.

Розглянемо особливості інтегрованого вивчення образу жінки в поетичній і малярській спадщині Т. Г. Шевченка (за поемою «Катерина») в 9 класі Нової української школи (Модельна навчальна програма «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Пастушенко Н. М., Чумарна М. І., 2023, с. 51–52) на прикладі проєктування ключових освітніх ситуацій для реалізації завдань інтегрованого вивчення багатогранного творчого генія митця, спрямованих на розкриття ідейно-художнього змісту творів суміжних мистецтв для усвідомлення юних

покоління громадян України авторської національної ідеї.

Уточнюючи методичні імперативи для проєктування інтегрованих освітніх ситуацій, коли учні засвоюють зміст літературно-мистецької теми, домінуючою читацькою компетентністю обираємо *культурну (культурологічну)*, що спрямовується на розвиток здатності учнів осягати зміст і форму поеми «Катерина» в зіставленні з живописним мистецтвом на основі виявлення спільного, відмінного й оригінального у відображенні умовно змодельованої картини життя в кожному з мистецьких текстів. Формування цієї читацької компетентності узгоджуватимемо з розвитком таких ключових компетентностей, як *культурна, громадянські та соціальні*, оскільки шкільне вивчення «Катерини» передбачає введення учнів у високоморальний світ українського народу, ціннісними пріоритетами якого були дівоча честь, порядність у стосунках чоловіка з жінкою, відповідальність за материнство та батьківство. Водночас науковий рівень аналізу поеми не може здійснюватися поза контекстом національної ідеї, що повсякчас визначала характер художнього мислення автора, адже дев'ятикласники у змозі осягти образ Катерини як символ долі України, що ошукали та збезчестили «москалі», якщо розглядатимуть його у площині всієї Шевченкової творчості.

Відповідними визначенням компетентностям є *наскрізні вміння*, що формуватимуться в учнів у процесі інтегрованого вивчення поеми, а саме: а) читати / прочитувати / чути / бачити з розумінням тексти різних видів мистецтва; б) емоційно, інтелектуально, естетично сприймати й усвідомлювати текст прочитаний / побачений / почутий; в) розуміти інформацію, записану (передану) в різний спосіб або відтворену технічними пристроями; г) виявляти приховану й очевидну інформацію, закодовану в текстах різних видів мистецтва; г) висловлювати припущення, доводити надійність аргументів до побаченого / почутого / прочитаного тексту; д) підкріплювати власні висновки фактами та цитатами з тексту (літературного, живописного);

е) висловлювати ідеї, пов'язані з розумінням тексту після його аналізу й добору контраргументів. Результатом такого навчання учнів має стати засвоєння *ціннісно-етичних норм*, як-от: материнство та відстоювання справедливості, почуття національної гідності, що визначатимуть плекання їхніх *ціннісних ставлень*: шанувати українське мистецтво як чинник національної та громадянської ідентичності, носія духовних скарбів народу на теренах світової культурної спадщини.

Зважаючи на специфіку компетентнісно-діяльнісного інтегрованого уроку літератури (Шуляр В. І., 2014, с. 316–321), під час зачину якого важливо ввести школярів у «цілісний» духовно-мистецький світ письменника, вступне-слово вчителя варто розпочати з демонстрації їм репродукції картини Рафаеля «Сікстинська Мадонна» у супроводі всесвітньовідомої мелодії «Ave Maria»). Установлення такої мистецької паралелі дає змогу наголосити на мотиві материнства, підкресливши його загальнолюдський характер, та закласти учням підвалини для осмислення Шевченкової творчості в контексті вершинних досягнень інших геніальних митців світового рівня. Вибудовуючи звернення до школярів, словесник може скористатися рекомендаціями Г. Д. Клочека, який радить сфокусувати увагу учнів на смисловій безкінечності погляду Сікстинської Мадонни, що є виявом вічної краси материнства у відомому полотні титана духу епохи Відродження (Клочек Г. Д., 2014, с. 59–63). Після цього важливо аргументовано довести учням, що у трактуванні образу Мадонни український митець зміг піднятися до тих самих висот духовності, що й видатний італієць, ілюструючи цей висновок рядками з інших творів Т. Г. Шевченка, у яких образ Богоматері, жінки, матері розкрито настільки високохудожньо, що дало змогу І. Я. Франкові один із них, поему «Марія», назвати «високим пам'ятником» його «мислі» і «слова».

Для формування в учнів інтегративного типу мислення, що передбачає високий рівень синтезу вербального й образного компонентів та сприяє під час

використання суміжних видів мистецтв у навчанні літератури цілісності їхнього уявлення про історичну епоху, тип культури, художній образ, доречно створити проблемну ситуацію, запропонувавши в ході уроку обґрунтовано відповісти на запитання: «Картина «Катерина» Т. Г. Шевченка – це ілюстрація до однойменної поеми чи самодостатній твір, що сприймаємо поза контекстом?».

Зважаючи на програмові вимоги до змісту навчального предмета, інтегроване вивчення відомостей про зображення знедоленої жінки в Шевченковій поезії зорганізуємо на основі *самостійної пошукової діяльності* учнів, які виконують випереджувальні домашні завдання у творчих групах: 1) «літературознавці» – дослідять історію створення, ідейно-художні особливості поеми «Катерина» та своєрідність авторського висвітлення жіночої долі порівняно з образами жінок в українській і світовій літературах; 2) «мистецтвознавці» – узагальнять відомості про Т. Г. Шевченка-художника та написання однойменного полотна, розглянуть специфіку художньої зображуваності образу Катерини засобами живопису; 3) «медіаторці» – виконують *мультимедійний проєкт* «Інтерпретація образу Шевченкової Катерини в музичному, театральному та кіномистецтві». Продуктивність такої *групової діяльності* школярів насамперед забезпечується їхньою педагогічною підтримкою, наприклад, у форматі *тьюторського супроводу*, оскільки ґрунтується на засадах їхнього особистісного співробітництва вчителя й учнів, за якого тьютор – це ментор, помічник і мотиватор, тренер, наставник, викладач-консультант-менеджер, проблематизатор, фасилітатор (Зарішняк І. М., 2019, с. 15). Ідеться про налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії словесника з учнями, що зумовлено унікальністю кожної людини з її індивідуальним розумінням художнього слова, завдяки чому словесник разом зі школярами відкриває для себе прочитане, занурюється в образність, виступає не диктатором, а партнером і провідником.

Визначальним складником педагогічного керівництва дослідницької роботи

«літературознавців» із рекомендованими джерелами є розроблений пакет *запитань і завдань учителя*: 1. Еволюція творчості поета: від романтизму – до реалізму. Історія створення поеми «Катерина». 2. Сюжет і композиція твору. Побудувати *цитатний ланцюг подій*. 3. Герої поеми. Ліричний герой. Проблема честі та відповідальності за свої вчинки. Художні особливості поеми. Укласти *цитатну характеристику героїні* поеми з коментарями щодо *художніх засобів* творення образу. 4. Створити *мультимедійну презентацію* «Образ жінки в поемах Тараса Шевченка та його відображення в українській і світовій літературах». 5. Підготувати виразне читання фрагментів поеми, пов'язаних із картиною автора.

«Мистецтвознавці» опрацюють такі *запитання й завдання*: 1. Розмаїття малярської спадщини Т. Г. Шевченка, місце в ній картини «Катерина». Створити *медіатекст* про Т. Г. Шевченка-художника та історію створення полотна «Катерина». 2. Порівняти опис картини в листі автора до Г. С. Тарнавського від 25 січня 1843 року з її репродукцією, *визначивши «пропущений» і «зайвий» образи*. 3. Характеристика живописного образу Катерини, специфіка розкриття крізь його призму трагедії української жінки-покритки. 4. Підготувати *медійний продукт* (мистецтвознавчий відгук про художнє полотно), спираючись на засвоєні на уроках образотворчого мистецтва знання про живописні засоби виразності, а саме: кольори та їхні відтінки, контрастність, художня деталь, образ-символ, композиція та ін.

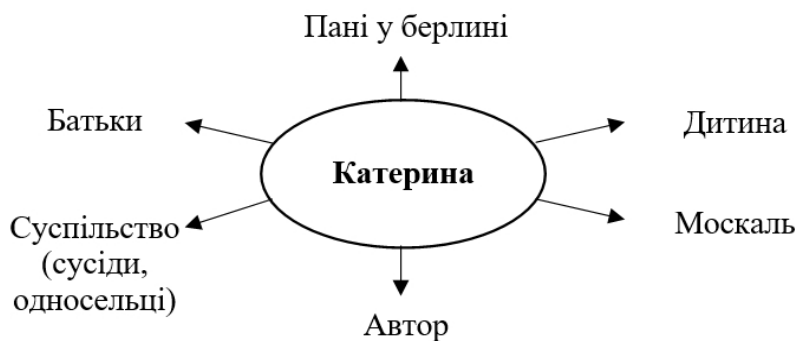
Допомагаючи «медіаторцям» виконати *мультимедійний проєкт*, передусім порадимо звернути увагу на відому оперу М. М. Аркаса «Катерина» та сучасні інтерпретації Шевченкового образу жінки-покритки від театральних і кінодіячів, структурувавши напрями їхнього дослідницького пошуку за обраними видами мистецтв.

Під час інтегрованого уроку літератури в ході звітної роботи груп найбільше часу відведемо на *компаративний аналіз поеми й картини*, розпочавши роботу з *виразного читання епізоду, відтвореного на*

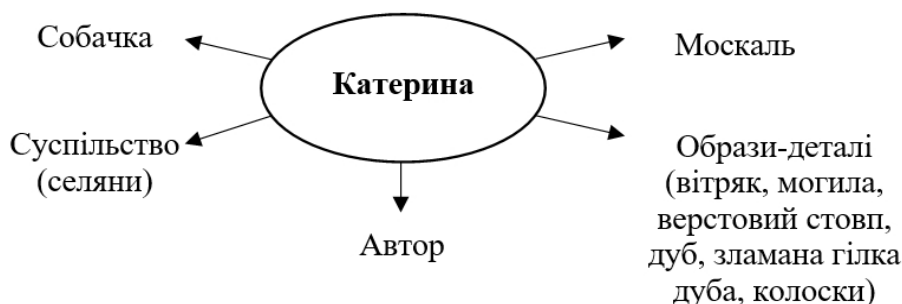
однойменному полотні, що зорганізуємо настановою на **порівняння образних систем** поеми й полотна на основі схем, що підготував словесник, за такими параметрами: загальна характеристика персона-

жів (поетичних – на основі цитат із твору), опис пейзажних фрагментів, суголосних образам, дослідження деталей, визначення авторської позиції щодо кожного з героїв.

Образна система поеми «Катерина»

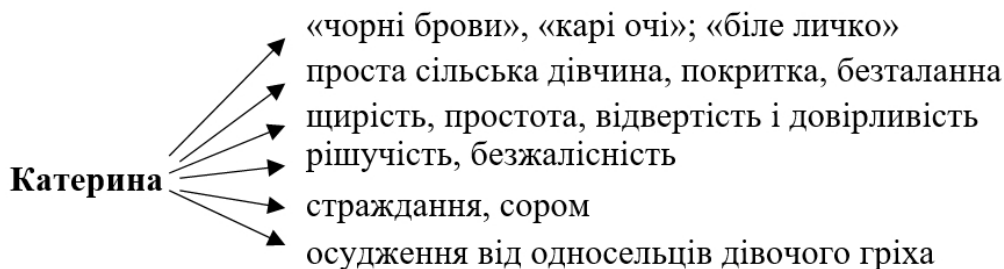
Образна система картини «Катерина»

Інтегроване завдання порівняльної характеристики літературного і живописного образів Катерини учні виконують, проводячи паралелі між літературним і живописним образами Катерини, ілюструючи їх *відібраним цитатним матеріалом із поеми та коментарями про засоби виразності полотна* (кольорову гаму, художні деталі, особливості композиції тощо).

Якості учнів щодо визначення спільних ознак творів сприятимуть запропоновані *критерії їхнього порівняння, що запланував учитель*: портретні деталі, соціальний статус, вчинки, риси характеру, психологічний стан тощо. Результатом виконання першої частини завдання стануть висновки, занотовані у вигляді грона:

Орієнтовне виконання

Подоланню пізнавальних труднощів учнів у встановленні відмінностей в авторському зображенні образу Катерини в поемі й на полотні та об'єктивності їхніх

відповідей на проблемне запитання, поставлене на початку уроку, сприятиме введення *підсумкової евристичної бесіди*:

- героїня поеми мету свого життя

вбачала в поверненні коханого. А на полотні Катерина навіть не озирнулася вслід москалеві. Чи можна стверджувати, що цією деталлю автор підкреслює відмінність між своїми «Катеринами»?

- Знайдіть у тексті поеми фрагменти з домінуючим зображувальним (живописно-зоровим) началом. Поясніть, якими прийомами скористався поет, щоб викликати у свідомості читача яскраві зорові уявлення. Яку роль виконує образ-деталь вітру в поемі й на картині?
- Деякі дослідники неодноразово наголошували, що в образі Катерини слід убачати певний символічний підтекст – Україна, ошукана, приречена на бідування та знеславлена російським самодержавством. Підтвердіть або заперечте цю думку, ілюструючи її прикладами з обох творів.
- В одному з мистецтвознавчих коментарів до картини Т. Г. Шевченка «Катерина» наведена багатозначна аналогія: «не випадково Катерина ступає так, як Марія в «Сікстинській Мадонні» Рафаеля. Художник не засуджує падіння героїні, для нього є незаперечною її висока людська гідність, духовна краса і святість почуттів» (Український живопис, 1989, с. 21). Чи згодні ви з таким коментарем?
- Чому Шевченко, що його знаємо як винятково гуманного поета, який завжди з надзвичайним співчуттям ставився до всіх знедолених, не осудив батьків, які, вигнавши Катерину з дому, прирекли її на страждання і смерть? Прокоментуйте власне ставлення до легковажного вчинку героїні.

Завершити здійснену під час обговорення проблемних запитань емоційну, інтелектуальну та духовну рефлексію учні-читачі матимуть змогу, коли отримають домашнє завдання: *написати есеї на одну з тем: «Драматизм образу Катерини»,*

«Світлотіні на полотні й у душі Катерини». Самостійне особистісне осмислення учнів крізь призму власного суб'єктного досвіду шевченківського образу-жінки-матері як завершальний елемент досягнення мети проведеного уроку безпосередньо сприятиме їхньому усвідомленню як мистецької довершеності опрацьованих творів, так і глибинних загальнолюдських сенсів, серед яких найважливіший – національні сімейні цінності.

У такий спосіб цілеспрямована реалізація можливостей інтегрованого вивчення художнього твору на основі міжмистецької взаємодії української літератури з творами іншого виду мистецтва дає змогу словесникові не лише наблизити учнів до розуміння художньої цінності творчості «істинного» Т. Г. Шевченка, що повною мірою демонструє ментальність українського народу, а й виконати низку важливих загальнонавчальних завдань – від формування інтегративного мислення і творчих здібностей особистості до розвитку її художньої культури й виховання національної свідомості.

Висновки та перспективи дослідження.

Отже, провідними теоретико-методичними аспектами інтеграції у шкільному вивченні життєтворчості Т. Г. Шевченка є: 1) усвідомлення специфіки сучасної інтерпретації творчого доробку митця в контексті реформування шкільної літературної освіти; 2) урахування у процесі опрацювання художнього твору міжнаукових, міжмистецьких і методичних зв'язків; 3) повноцінна реалізація міжмистецької взаємодії у процесі осягнення учнів художньо-словесної творчості автора; 4) технологізація навчання літератури на філософсько-історичних, екзистенціонально-діалогічних, інтерсуб'єктних засадах; 5) конструювання літературного заняття на основі принципу інтеграції змісту засобами проблемно-компетентнісного навчання; 6) моделювання інтегративних освітніх ситуацій в парадигмі компетентнісно-діяльнісного підходу з опорою на розроблення інтегрованих літературно-мистецьких завдань.

Продуктивність інтегрованого вивчення Шевченкової «Катерини» у проєкції

ідей НУШ визначає високий рівень сформованості методично-інтегративної компетентності словесника, оскільки методичний апарат чинних модельних навчальних програм із української літератури та інтегрованих курсів (літературного й мовно-літературного) не передбачає жодних орієнтирів для аналізу поеми в міжмистецькому контексті.

Методичним осердям системи розроблених інтегрованих освітніх ситуацій у навчальній моделі літературного заняття виступають навчальні завдання, основна особливість яких – змістово-процесуальна орієнтація та можливість для вчителя застосувати за потреби диференційовану

допомогу учням у вигляді схем, таблиць тощо. Провідною методичною умовою компаративного вивчення поетичного тексту й живописного полотна є ретельне продумування параметрів їхнього порівняння від словесника, що значно забезпечує учнів від помилок у виконанні завдань.

Перспективи досліджень проблеми полягають в екстраполяції окреслених ідей інтегрованого вивчення творчості Т. Г. Шевченка на проектування конкретних навчальних моделей реалізації міжпредметної інтеграції у процесі опрацювання інших творів поета або української й зарубіжної літератур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Градовський А. В. Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури : методологія та методика : монографія / А. В. Градовський. – Черкаси : Брама, 2003. – 292 с.
2. Дзюба І. Тарас Шевченко : монографія / Іван Дзюба. – Київ : Альтернативи, 2005. – 704 с.
3. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи : монографія / С. О. Жила. – Чернігів : Деснянська правда, 2004. – 360 с.
4. Зарішняк І. М. Тьюторство як педагогічне явище / І. М. Зарішняк // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. – Серія: Педагогічні науки. – Випуск № 4. – 2019. – С. 10–18. – DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2019-4-10-18>.
5. Клочек Г. Драматургічно-театральне і «кінематографічне» в поемі «Катерина» / Григорій Клочек / Дивослово. – 2012. – № 11. – С. 19–23.
6. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація: посіб. для вчит. / Григорій Клочек. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 384 с.
7. Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Ніколенко О. М., Мацевко-Бекерська Л. В., Качак Т. Б., Богосвятська А.-М. І., Рудницька Н. П., Турянця В. Г. – 2023. – 84 с. – Режим доступу: <http://surl.li/rdsjt>.
8. Модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О. – 2023. – 109 с. – Режим доступу: <http://surl.li/rdska>.
9. Модельна навчальна програма «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Пастушенко Н. М., Чумарна М. І. – 2023. – 64 с. – Режим доступу: <http://surl.li/rdske>.
10. Муқан А. «Прочитання Шевченка робить його вічним» / А. Муқан / Дивослово. – 2014. – № 5. – С. 63–64.
11. Мхитарян О. Д. Інтеграція навчання як фактор підвищення якості шкільної літературної освіти / О. Д. Мхитарян // Вересень. – № 3 (90). – 2021. Миколаїв : Микола-Вересень № 1 (100) 2024

ївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2021. – С. 66–79. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.3.2021.06>.

12. Мхитарян О. Д. Формування читацької компетентності учнів у реаліях Нової української школи / О. Д. Мхитарян // Вересень. – № 4 (95). – 2022. – Миколаїв : Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2022. – С. 69–82. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.4.2022.06>.

13. Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. – Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с. – Режим доступу: <https://inlnk.ru/PmmERp>.

14. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Й. Волошиної. – Київ : Ленвіт, 2002. – 344 с.

15. Уліщенко В. В. Теорія і практика інтерсуб'єктного навчання української літератури в школі : монографія / В. В. Уліщенко. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 398 с.

16. Український живопис. Сто вибраних творів. Альбом / Автор-упорядник Ю. В. Белічко. – Київ : Мистецтво, 1989. – 191 с.

17. Шуляр В. І. Сучасний урок української літератури: монографія / В. І. Шуляр – Миколаїв : Іліон, 2014. – 553 с.

THE FORMATION OF A COMPETENT READER DURING THE INTEGRATED STUDY OF THE CREATIVITY OF TARAS SHEVCHENKO

Mkhytaryan Olha,

Candidate of Pedagogical Science (Ph. D.),

Associate Professor

Department of Theory and Methods of Language,

Literature, Art and Aesthetic Education,

Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute,

4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine

olha.mkhytarian@moippo.mk.ua

The article clarifies the theoretical approaches to the formation of students' reading competence by means of interdisciplinary integration during the study by students of the New Ukrainian School of the creativity of T. H. Shevchenko and defines the methodological conditions of this work. The specificity of intro-subject integration in the teaching of Ukrainian literature, which involves taking into account inter-scientific, inter-artistic, and methodical connections in the process of processing an artistic work, has been clarified. The didactic possibilities of the integrated study of the poem «Kateryna» according to current model curricula of Ukrainian literature and integrated literature courses (Ukrainian and foreign) were analyzed. The key integrated educational situations for the analysis of the image of a woman in the poet's poetic and painting heritage are designed, taking into consideration: the specifics of the modern interpretation of the artist's creative work in the context of reforming domestic school literary education; opportunities for full implementation of inter-art interaction in the process of students' understanding of the author's creativity; technologization of literature teaching; and the construction of a literature lesson based on the principle of content integration by means of integrated literary and artistic tasks. Methodical conditions of such a training are ensured by: implementation of the provisions of integrated training in a complex with conceptual ideas of personal activity, competence, problem-searching, cultural, and axiological approaches; thinking through the logistics of implementing a model curriculum; designing an educational

model of literary classes based on a system of integrated educational situations; purposeful formation of students' integrative thinking; creation of an integrative educational space owing to the use of didactic tools and media resources; and a high level of formation of the lexicographer's methodical and integrative competence.

Keywords: *integrated educational situations; «Kateryna»; the comparative analysis of an artistic image; the poem and painting by T. H. Shevchenko; the subject and key competences.*

REFERENCES

1. Dziuba, I. (2005). *Taras Shevchenko* [Taras Shevchenko]. Kyiv: Alternatyvy (ukr).
2. Hradovskiy, A. V. (2003). *Komparatyvnyi analiz u systemi shkilnoho kursu literatury: metodolohiia ta metodyka* [Comparative analysis in the system of the school literature course: methodology and techniques]. Cherkasy: Brama (ukr).
3. Klochek, H. (2012). Dramaturhichno-teatralne i «kinematohrafichne» v poemi «Kateryna» [Dramaturgical-theatrical and «cinematic» in the poem «Kateryna»]. *Dyvoslovo*, 11, 19–23(ukr).
4. Klochek, H. (2014). *Poeziia Tarasa Shevchenka: suchasna interpretatsiia* [Poetry of Taras Shevchenko: modern interpretation]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan (ukr).
5. Mkhytarian, O. D. (2022). Formuvannia chytatskoi kompetentnosti uchniv u realiiakh Novoi ukrainskoi shkoly [Formation of students' reading competence in the realities of the New Ukrainian School]. *Veresen*, 5 (95), 69–82. DOI: C. 69–82. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.4.2022.06> (ukr).
6. Mkhytarian, O. D. (2021). Intehratsiia navchannia yak faktor pidvyshchennia yakosti shkilnoi literaturnoi osvity [Integration of learning as a factor in improving the quality of school literary education]. *Veresen*, 3 (90), 66–79. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.3.2021.06> (ukr).
7. Mukan, A. (2014). «Prochytannia Shevchenka robyt yoho vichnym» [«Reading Shevchenko makes him eternal»]. *Dyvoslovo*, 5, 63–64. (ukr).
8. *Naukovi osnovy metodyky literatury* (2002). [Scientific bases of methodology of literature]. N. Y. Voloshyna (Ed.). Kyiv: Lenvit (ukr).
9. Nikolenko, O. M., Matsevko-Bekerska, L. V. & Kachak, T. B. (2023). Modelna navchalna prohrama «Intehrovanyi kurs literatur (ukrainskoi ta zarubizhnoi). 7–9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum «Integrated course of literature (Ukrainian and foreign). 7–9 grades» for institutions of general secondary education]. Retrieved from: <http://surl.li/rdsjt> (ukr).
10. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia (2017). [New Ukrainian school: a guide for teachers]. N. M. Bibik (Ed.). Kyiv: TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady». Retrieved from: <https://inlnk.ru/PmmERp> (ukr).
11. Pastushenko, N. M., Chumarna, M. I. (2023). Modelna navchalna prohrama «Ukrainska literatura. 7–9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum «Ukrainian literature. 7–9 grades» for institutions of general secondary education]. Retrieved from: <http://surl.li/rdske> (ukr).
12. Shuliar, V. I. (2014). *Suchasnyi urok ukrainskoi literatury* [A modern lesson in Ukrainian literature]. Mykolaiv: Ilion (ukr).
13. Starahina, I. P., Novosolova, V. I. & Tereshchenko, V. M. (2023). Modelna navchalna prohrama «Intehrovanyi movno-literaturnyy kurs (ukrainska mova, ukrainska ta zarubizhni literatury). 7–9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum «Integrated language and literature course (Ukrainian language, Ukrainian and foreign literature). 7–9

grades» for institutions of general secondary education]. Retrieved from: <http://surl.li/rdska> (ukr).

14. *Ukrainskyi zhyvopys. Sto vybranykh tvoriv. Albom* (1989). [Ukrainian painting. One hundred selected works. Album]. Yu. V. Belichko (Ed.). Kyiv: Mystetstvo (ukr).

15. Ulishchenko, V. V. (2011). *Teoriia i praktyka intersubiektnoho navchannia ukrainskoi literatury v shkoli* [Theory and practice of intersubjective teaching of Ukrainian literature at school]. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova (ukr).

16. Zarishniak, I. M. (2019). Tiutorstvo yak pedahohichne yavvyshche [Tutoring as a pedagogical phenomenon]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii: Pedahohichni nauky*, 4, 10–18. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2019-4-10-18> (ukr).

17. Zhyla, S. O. (2004). *Teoriia i praktyka vyvchennia ukrainskoi literatury u vzaiemozviyazkakh iz riznymi vydamy mystetstv u starshykh klasakh zahalnoosvitnoi shkoly* [Theory and practice of studying Ukrainian literature in relation to various types of arts in senior classes of a comprehensive school]. Chernihiv: Desnianska pravda (ukr).